

Iwona Imańska

Książnica Kopernikańska a kolekcjonerstwo w dawnym Toruniu. Na przykładzie ksiązek z biblioteki pastora Krzysztofa Henryka Andrzeja Gereta

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu jest biblioteką o bogatych tradycjach. Gdy powstawała w 1923 r., złożyły się na nią cztery księgozbiory: dwa o rodowodzie XVI-wiecznym i dwa mające początek w XIX stuleciu. Sposób powiększania zbiorów w dawnych czasach, bazujący głównie na darach, zapisach testamentowych, a od XVIII w. także na zakupach na miejscowych aukcjach ksiązek spowodował, że dawny zasób biblioteczny Książnicy Kopernikańskiej jest doskonałym źródłem do poznania kolekcjonerstwa ksiązek w staropolskim Toruniu, tym bardziej że w wielu wypadkach znajdujące się w zbiorach ksiązki ze znakami własnościowymi torunian żyjących w minionych wiekach są jedynym, lub jednym z niewielu, śladem świadczącym o posiadanych przez nich bibliotekach prywatnych. Tak jest w przypadku Krzysztofa Henryka Andrzeja Gereta, o którym już Zygmunt Mocarski w pracy *Książka w Toruniu do roku 1793* pisał jako o „właścicielu najzasobniejszej biblioteki prywatnej, jaka znajdowała się kiedykolwiek w Toruniu za czasów dawnej Rzeczypospolitej”¹. I, mimo że nie mamy dokładnego wglądu w ten księgozbiór, wydaje się, że nie było w tym stwierdzeniu żadnej przesady.

Krzysztof Henryk Andrzej Geret należał do czołowych mieszkańców Torunia 1. połowy XVIII stulecia. Urodził się w 1686 r. w Roth koło Ansbach w Bawarii. Był synem pastora Jana Samuela i Katarzyny Marii z domu Husswedel. Początkowo uczył się w gimnazjum w Ansbach, następnie studiował teologię na uniwersytecie w Jenie. Od 1712 r. był kapłanem w regimencie księcia von Ansbach. W tym charakterze z pułkiem wojsk saskich przybył do Torunia w 1713 r., gdzie pozostał do końca życia. W 1714 r. toruńska rada miejska powołała go na kaznodzieję języka niemieckiego w kościele NMP, z którym wówczas związany był Efraim Praetorius, senior duchowieństwa protestanckiego. Po jego śmierci w 1723 r. Geretowi powierzono urząd seniora. Wcześniej wraz z Praetoriumem dali się poznać jako zwolennicy konserwatywnego kierunku ortodoksji luteranckiej, tocząc ostrą polemikę z pietystami, ruchem reprezentowanym w ówczesnym Toruniu m.in. przez pastorów Jana Fryderyka Bachstroma i Michała Bogumiła Rutticha oraz profesora toruńskiego Gimnazjum Akademickiego Fryderyka Bormanna.

¹ Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów*, Toruń 1934, s. 119.

Geret był zdecydowanie wrogo nastawiony wobec katolicyzmu, a jego liczne wypowiedzi doprowadzały często do konfliktów z duchownymi katolickimi, dlatego znalazł się wśród tych duchownych protestanckich, którzy zostali oskarżeni o inspirowanie tzw. tumultu toruńskiego z lipca 1724 r. W efekcie został skazany na banicję. Wyjechał na jakiś czas do Prus, gdzie szukał poparcia króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I dla sprawy toruńskich protestantów. Dzięki glectowi uzyskanemu od króla Augusta II powrócił wkrótce do Torunia na dotychczasowe stanowisko. W dalszym ciągu nie stronił od konfliktów z katolikami, ale przede wszystkim zaangażował się w budowę nowego zboru dla ewangelików, którzy utracili po wydarzeniach z 1724 r. na rzecz katolików swą najważniejszą świątynię – kościół NMP. W tym celu podróżował po krajach niemieckich, zbierając fundusze na nową świątynię. Pomagał mu w tym m.in. jego syn Samuel Luter Geret, jeden z dziesięciorga potomstwa, które miał z poślubioną w 1718 r. Elżbietą Schloss, córką miejscowego aptekarza i ławnika staromiejskiego, krewną toruńskiego burmistrza Andrzeja Schultza. Ożenek ten pozwolił mu zbliżyć się do miejscowego patrycjatu. Geretowie mieli trzech synów i siedem córek, jednak dwóch chłopców zmarło wkrótce po urodzeniu, Samuel Luter dał się zaś poznać jako uczonec, polityk i publicysta. Był m.in. profesorem w toruńskim gimnazjum, wydawał gazetę, był rezydentem miasta Torunia na dworze królewskim Stanisława Augusta Poniatowskiego, a także rajcą i burmistrzem Torunia. Córki seniora Gereta wychodziły za mąż za wpływowych torunian: pastorów, profesorów bądź lekarzy. Pastor zmarł w 1757 r. Rodzina Geretów mieszkała w kamienicy przy Rynku Staromiejskim niedaleko kościoła NMP.

Krzysztof Geret uchodził za teologa erudyte. Miał też spory dorobek pisarski, na który składały się głównie popularne teksty religijne, jak modlitewniki czy polemiki religijne oraz liczne druki okolicznościowe².

Geret zapisał się także w dziejach XVIII-wiecznego Torunia jako wyróżniający się bibliofil. Jego księgozbiór należy do tych licznych kolekcji książkowych z dawnych czasów, które nie przetrwały w komplecie po dzień dzisiejszy, gdyż zostały rozprzedane na licytacjach. Nie odziedziczył jej syn pastora Samuel Luter, mimo że sam gromadził książki. Zapewne po śmierci ojca wybrał z jego kolekcji jakieś interesujące go dzieła. Jego zbiór książek również podzielił los biblioteki ojca, ponieważ w 1798 r. został sprzedany na dwóch aukcjach, a wydany z tej okazji katalog liczył 342 strony, co świadczy o tym, że była to spora kolekcja³. Również innym członkom rodziny pastora dostały się zebrane przez niego książki. Na przykład kilka wzbogaciło bibliotekę jego wnuka Jana Andrzeja Hevelke (1741–1791), syna Krystyny Geret i pastora z Chojnic Jana Daniela Hevelke⁴. Jan Andrzej poszedł w ślady dziadków i ojca i też został pastorem. Był również

² Informacje o życiu i działalności Gereta na podstawie: G. G. Dittmann, *Beyträge zur Geschichte der Stadt Thorn, aus guten und zuverlässigen Quellen gesammelt* [Thorn] 1789, s. 40–41; S. Salmonowicz, *Geret Krzysztof Henryk Andrzej*, [w:] *Toruński słownik biograficzny*, red. K. Mikulski, t. 4, Toruń 2004, s. 83–85.

³ I. Imańska, *Toruńskie aukcje książek w XVIII wieku*, Toruń 2007, s. 86–87.

⁴ W zbiorach Książnicy znajdują się dwie książki z ekslibrisami K. H. A. Gereta i J. A. Hevelkego. Są to: J. Ch. Wolf, *Anecdota graeca, sacra et profana*, Hamburg 1722–1724 (sygn. 108965) i H. Witsius, *Miscellaneorum sacrorum libri IV*, Utrecht 1692, współoprawne z G. Saldenus, *Otia theologica, sive exercitationum subciviarum, varii argumenti, libri quatuor*, Amsterdam 1684 (sygn. 108045–108046).

właścicielem biblioteki prywatnej, która także sprzedana została na aukcji w Toruniu w 1791 r. Hevelke naklejał na należące do niego książki skromny ekslibris literowy, wykonany czcionkami toruńskiej drukarni⁵.

Aby sprzedać bibliotekę Krzysztofa H. A. Gereta, potrzebowano aż trzech licytacji. Pierwsza rozpoczęła się 18 czerwca 1764 r., druga 3 czerwca 1765 r., a ostatnia 30 maja 1768 r.⁶ Z opublikowanych w związku z aukcjami katalogów dwa rejestruje katalog Biblioteki Państwowej w Moskwie. Są to spisy odnoszące się do licytacji przeprowadzonych w latach 1764 i 1765⁷. Krótkie wskazówki na temat wystawionych na publiczną sprzedaż książek zawierają zapowiadające aukcje anonse, które zamieszczono w wydawanym w Toruniu tygodniku „Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen”. O pierwszej aukcji wiemy tylko, że wystawiono na niej książki z wszystkich dziedzin wiedzy, spisane w katalogu o objętości 18 arkuszy (280 stron) zadrukowanych małą czcionką; na drugą pod młotek licytatora trafiły książki o treści filozoficznej, filologicznej, historycznej i prawnej, których wykaz zamieszczony został na 242 stronach, a na trzecią przygotowano około ośmiu tysięcy dzieł z zakresu teologii i historii Kościoła, czyli treściowo najbliższych zainteresowaniom i pracy zawodowej Gereta. Pierwszy katalog wyszedł z miejscowej tłoczni, drugi złożony został czcionkami gdańskiej oficyny prowadzonej przez Tomasza Jana Schreibera⁸. Treść ogłoszeń sugeruje, że wystawiając na sprzedaż tak bogatą kolekcję, organizatorzy spodziewali się szerokiego zainteresowania. Stąd katalogi licytowanych książek za każdym razem dostępne były także bibliofilom spoza Torunia: kolekcjonerzy z Gdańska i okolic mogli otrzymać katalog u gdańskiego profesora Bogumiła Wernsdorfa, zainteresowanych tą aukcją z Wrocławia odsyłano po katalog do księgarni Kornów, warszawskich zaś bibliofilów do rezydującego w tym czasie w stolicy syna zmarłego, Samuela Lutera Gereta.

Ówczesni „miłośnicy książek” nie zawiedli oczekiwań organizatorów licytacji, a sprzedawany księgozbiór uległ całkowitemu rozproszeniu. Na aukcjach stawili się i dokonali licznych zakupów: miejscowi właściciele bibliotek prywatnych, przybysze z sąsiednich miast oraz goście zagraniczni. Według toruńskiego historyka Jerzego Bogumiła Dittmanna sporą partię książek zakupiono na zlecenie Józefa Andrzeja Załuskiego⁹. Książki ze zbiorów Gereta zasiliły także księżnice o charakterze publicznym i klasztorne, w tym bibliotekę miejscowego gimnazjum akademickiego, zbiory rady miejskiej i bernardynów toruńskich¹⁰. Dziś na ślady księgozbioru Gereta natrafiamy w zbiorach bibliotek polskich i zagranicznych. Książki z tej kolekcji posiadają m.in. Biblioteka Gdańska PAN, Biblioteka Kórnic-

⁵ K. Wyszomirska, S. Wyszomirski, *Toruński ekslibris XVIII wieku w zbiorach Książnicy Miejskiej w Toruniu*, Toruń 1996, s. 32–34; I. Imańska, op. cit., s. 63.

⁶ *Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen* 1764 z 1 VI, s. 174–175; 1765 z 17 V, s. 160 i 1768 z 7 V, s. 152.

⁷ Są to: *Catalogus librorum incompactorum ex omni atrium genere... Thorunii d. 18. Junii 1764 in aedibus Geretianis auctionis lege...*, [Toruń 1764], sygn. H.161/96 i *Bibliothecae ...Christoph Henr. Andr. Geret pars complectens libros philolog. philos. historicos et juridicos Thoruni d. 3 Junii 1765... auctionis lege...vendendos*, Gedani [1765], sygn. H. 161/84.

⁸ Por. dwa przypisy poprzednie oraz Kronika bernardynów toruńskich, rkps w zbiorach WBP–KK w Toruniu, sygn. TN 74, k. 93b.

⁹ G. G. Dittmann, op. cit., s. 26.

¹⁰ I. Imańska, op. cit., s. 105–106, 108.

ka, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie oraz wrocławskie Ossolineum, a także księżnica uniwersytecka w Erfurcie, Biblioteka Państwowa w Berlinie Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kultury i Biblioteka Narodowa w Kijowie. Najwięcej jednak znajduje się obecnie w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu.

Książnica Kopernikańska posiada 514 tytułów w 163 woluminach książek ze znakami własnościowymi Gereta¹¹. Rozbieżność między liczbą tytułów i woluminów wynika z tego, że wśród nich znajduje się kilka klocków introligatorskich, druków, które zaopatrzone zostały we wspólną oprawę. Są to z jednej strony po dwa, trzy współprawne wydawnictwa, ale jest też kilka znacznie liczniejszych klocków, w tym jeden liczący aż 268 pozycji bibliograficznych. Te niewiele ponad pół tysiąca druków nie może upoważniać do kategoriycznych wniosków o tematyce zbieranych przez pastora dzieł, ale pozwala na poznanie takich aspektów jak sposoby gromadzenia biblioteki, stosunek do książek czy zachowania czytelnice właściciela oraz losy kolekcji po jego śmierci. Świadczą o tym znaki własnościowe pozostawione przez Gereta (ekslibris, podpis duchownego), podpisy i inne znaki własnościowe poprzednich i następnych właścicieli, dedykacje, ewentualne ślady czytania (podkreślenia, notatki na marginesach, inne uwagi).

Co spowodowało, że w Książnicy Kopernikańskiej znajduje się obecnie najwięcej woluminów własności Gereta? Pastor przecież nie podarował zebranych przez siebie dzieł ani w całości, ani nawet częściowo którejs z XVIII-wiecznych bibliotek toruńskich, gdyż jak wspomniałam, biblioteka Gereta uległa rozproszeniu drogą aukcji. Jednym z ważnych uczestników organizowanych licytacji był przedstawiciel biblioteki toruńskiego gimnazjum akademickiego. I to jest główna przyczyna zasobności Książnicy Kopernikańskiej w książki z proveniencją Gereta. Znamy listy dzieł zakupionych na licytacjach w 1765 i 1768 r., a nie można wykluczyć, że opiekunowie biblioteki gimnazjalnej byli czynnymi uczestnikami także pierwszej aukcji pogeretowskiego księgozbioru. Zachowane rachunki podpisane zostały przez ówczesnego rektora i bibliotekarza Jana Albina Kriesa. W czerwcu 1765 r. zakupionych zostało 25 dzieł za sumę 193 florenów 13 groszy, natomiast trzy lata później 81 pozycji, za które rachunek wyniósł 470 florenów 27 groszy. Były to bardzo różne książki. Wśród pierwszej wspomnianej partii dominowały dzieła o treści historycznej autorstwa zarówno twórców starożytnych (np. Tukidydes, Tytus Liwiusz), jak i bliższych czasom Gereta (np. Samuel Pufendorf). W 1768 r., zgodnie z ofertą aukcyjną, kupione zostały książki o treści teologicznej z licznymi pismami Ojców i Doktorów Kościoła, ale też dzieła Ulricha Zwingli czy Daniela Ernesta Jabłońskiego *Historia Consensus Sandomiriensis* (Berlin 1731). Wśród nabytków znalazło się kilka droższych prac, w tym z książek kupionych w 1765 r. najwięcej zapłacono za dzieło Franza Christoph von Khevenhüllera *Annales Ferdinandeï*, którego dziewięć woluminów w formacie folio kosztowało

¹¹ Informację o tych książkach uzyskałam dzięki uprzejmości pani Krystyny Wyszomirskiej, kierownik Działu Zbiorów Specjalnych w WBP–KK w Toruniu, za co bardzo dziękuję.

61 florenów. Za jedenaście tomów *Theatrum Europaeum* zapłata wyniosła 13 florenów. Z ostatniej aukcji księgozbioru Gereta najkosztowniejszym zakupem okazało się sześć tomów tzw. Biblii poliglota, wydanej w Londynie sposobem subskrypcji za sprawą Briana Waltona. Dzieło to wraz ze słownikiem angielskiego orientalisty Edmunda Castella *Lexicon heptaglotton* kosztowało bibliotekę 80 florenów. Dziesięć florenów mniej zapłacono za siedem z ośmiu tomów książki Pierre'a Helyota o historii zakonów, którą na aukcji oferowano w tłumaczeniu na język niemiecki¹². Obecnie z wymienionych w obu rachunkach dzieł w zbiorach Książnicy jest 26 prac.

Do biblioteki gimnazjum toruńskiego i także do księgozbioru rady miejskiej książki z aukcji Gereta trafiły jeszcze dzięki wprowadzonym w Toruniu regulacjom prawnym dotyczącym przeprowadzania licytacji książkowych. Zgodnie z nimi organizatorzy aukcji mieli obowiązek przekazania wymienionym placówkom po jednym dobrym dziele w celu upamiętnienia wystawcy¹³. Wiemy, że z drugiej licytacji książek po pastorze do zbiorów gimnazjalnych wybrana została dwutomowa praca Johanna Georga Wachtera *Glossarium Germanicum: continens origines et antiquitates totius linguae Germanicae et omnium pene vocabulorum*, wydana w Lipsku w 1737 r.¹⁴, a z trzeciej cztery woluminy publikacji *Opera omnia in duodecim tomos distributa* Jana Chryzostoma, drukowanej w latach 1697–1698 we Frankfurcie nad Menem, oraz książka autorstwa Henry'ego Dodwella *Dissertationes in Irenaeum* (Oksford 1689). W tym wypadku podana została nawet wartość tych dzieł: pierwsze wycenione zostało na kwotę 14 florenów, drugie było zdecydowanie tańsze – 2 floreny¹⁵.

Dzieła z kolekcji Gereta dostały się do księgozbiorów toruńskich także dzięki innym uczestnikom tych aukcji, przede wszystkim torunianom, których księgozbiory prywatne z czasem z różnych powodów (dary, zapisy testamentowe, sprzedaż na licytacjach) zasilają zbiory tych dwóch ważnych w mieście bibliotek.

Książki z biblioteki pastora nietrudno rozpoznać, ponieważ zaopatrzone są w różne znaki własnościowe. Geret był pierwszym spośród kolekcjonerów toruńskich, którzy znaczyli swe zbiory ekslibrisem. Znak książkowy, którym się posługiwał, wykonany został prawdopodobnie około połowy XVIII stulecia¹⁶. Pastor naklejał go na odwrocie górnej okładziny. Przedstawia dwupolową tarczę herbową, występującą na tle labrów z akantami. W górnym polu znajduje się feniks otoczony płomieniami, w dolnym zaś trzy jasne pasy na ciemnym tle. Nad tarczą widnieje hełm z koroną i rogami bawołu, między nimi pacholek w czubatej czapce i kaftanie, trzymający w każdej ręce gałązkę z dzwoneczkami, przypominającą konwalię. Podstawę herbu stanowi tablica, umieszczona u dołu. Jest ona ozdobiona w górnym rogach głowami piesków i liśćmi lauru. Na tablicy znajduje

¹² Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: AP Toruń), Akta miasta Torunia: Akta luźne 8132, s. 26 (ten sam rachunek także w dokumentach: Kat. II, XVI, 122, k. 289) i Akta luźne 6115, s. 4.

¹³ Por. B. Serczykowa, *Pierwszy stały regulamin aukcji książek w Toruniu z 1718 roku*, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauka o Książce 4, Nauki Hum.-Społ., 1966, z. 18, s. 27.

¹⁴ AP Toruń, Kat. II, XVI, 122, s. 289.

¹⁵ AP Toruń, Akta luźne, s. 4. Książka Jana Chryzostoma znajduje się do dziś w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej pod sygn. 112546.

¹⁶ Z. MocarSKI datuje go na rok 1745, a niemiecki znawca ekslibrisów K. E. Leiningen-Westerburg na rok 1750. Por. K. Wyszomirska, S. Wyszomirski, op. cit., s. 25.

się napis: „Bibliothecae Christophori HeINRlci Andreae Geret, S. Maj. Prusicae in Judicio Regni Sacro, Principis item Onoldini in rebus Sanctoribus, Consiliarii, Sacrorum repurgatorum eorumdemque Ministerii apud Thorunenses Primarii et Senioris”. Księgoznak ma wymiary 95 × 58 mm (113 × 66 mm). Zdarzają się ekslibrisy z nieco innym napisem, różniącym się inną kursywą zastosowaną do wyrycia tekstu: litery są mniej ozdobne, trochę większe, a przede wszystkim wyraz „Thorunenses” został wyrity z błędem „Thorunensis”¹⁷. Ekslibris dla toruńskiego kolekcjonera prawdopodobnie wykonał jeden z rytowników gdańskich, gdyż wykazuje on sporo podobieństw do znaków książkowych, którymi posługiwali się gdańscy właściciele prywatnych bibliotek w tym czasie, jak przede wszystkim historyk Walenty Schlieff i Jan Beniamin Elstorpff¹⁸.

Zanim Geret zdecydował się na ekslibris, znaczył należące do niego książki podpisem. Umieszczał go u dołu karty tytułowej. Były to najczęściej inicjały jego imion i nazwisko (CHA Geret), skrócone imiona i nazwisko (Christ. Henr. Geret), sporadycznie ograniczając podpis do samych inicjałów (CHAG). Podpis uzupełniały od czasu do czasu informacje o roku lub sposobie nabycia książki.

Podobnie jak w wypadku każdej biblioteki prywatnej, księgozbiór Gereta powstawał w różny sposób. Gros dzieł zapewne kupował, korzystając z bieżącej oferty księgarskiej bądź z wtórnego rynku książki, biorąc udział w aukcjach książek, część woluminów natomiast trafiła w jego ręce jako dary od rodziny czy znajomych. Możemy to wyczytać z zapisek Gereta oraz z pozostawionych na książkach znaków własnościowych i różnych śladów użytkowania poprzednich właścicieli. Wiemy, że miał książki z biblioteki swego ojca, o czym informuje notka własnościowa na jednym z woluminów, wskazująca na pierwszego właściciela Johanna Samuela Gereta, pod którą widnieją zapiska: „CHA Geret A. 1704 J. Sam. filius”¹⁹. Toruński pastor miał też książki innych członków swojej rodziny, w tym bliżej nieznanego Jo. Georga Gereta²⁰.

Podstawowy trzon księgozbioru gromadził już jako mieszkaniec Torunia. Niezbicie świadczą o tym książki ze znakami własnościowymi, głównie podpisanymi kolekcjonerów z tego miasta. Istotnym posunięciem dla tej kolekcji był zakup książek z biblioteki zmarłego w 1723 r. Efraima Praetoriusa, erudyty i duchownego protestanckiego, który przybył do Torunia z Gdańska w 1705 r., by zostać seniorem miejscowych protestantów. Jego licząca nie mniej niż pół tysiąca dzieł biblioteka cechowała się bogatym zbiorem lokalnych panegiryków i innych drobnych druków, w tym dysertacji akademickich²¹. I właśnie trzy klocki introligatorskie o takiej zawartości pochodzące z księgozbioru Praetoriusa, o czym świadczą

¹⁷ Por. J. Tondel, *Przyczynek do dziejów toruńskiego bibliofilstwa w XVIII w. Na marginesie książki Krystyny i Sławomira Wyszomirskich <Toruński ekslibris XVIII wieku w zbiorach Książnicy Miejskiej w Toruniu>*, Toruń 1996, AUNC, Bibliologia IV, Toruń 2000, s. 217.

¹⁸ K. Wyszomirska, S. Wyszomirski, op. cit., s. 25.

¹⁹ Zapiska tej treści znajduje się w woluminie mieszczącym dwa druki, w tym: J. Ch. Meelführer, *Corona centum patrum et doctorum Ecclesiae ostendens eorum natales, educationem, res gestas...*, Giessae [1670], sygn. 107977–107978.

²⁰ Podpis „M. Jo. Georg Geret” widnieje na karcie tytułowej dzieła N. Leutingera, *Opera omnia*, wydanego we Frankfurcie nakładem J. M. Knocha w 1729 r. (sygn. 101345).

²¹ Z. Mocarski, op. cit., s. 119; S. Salmonowicz, *Praetorius Efraim*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* (dalej: SBPN), t. 3, Gdańsk 1997, s. 482–483.

pozostawione przez niego podpisy, a następnie znakowane ekslibrisem Gereta, są do dziś w Książnicy Kopernikańskiej²².

Ważnym dla Gereta źródłem nabywania książek były licytacje księgozbiorów odbywające się w mieście od 1716 r. Był aktywnym uczestnikiem aukcji książek zebranych przez dwóch członków rodziny Schultzów: byłego burmistrza Szymona i jego syna, sekretarza rady miejskiej Jana Henryka, zmarłego w 1712 r. Ich licząca ponad 1100 woluminów kolekcja książek została wystawiona na sprzedaż we wrześniu 1718 r. Kupił na niej m.in. dwie współprawne prace należące do młodszego z Schultzów, Jana Henryka, autorstwa Pawła Patera, uczonego związanego także z Toruniem, gdzie w latach 1688–1703 był profesorem nauk ścisłych. Na jednej z nich, pracy poświęconej Palajfatosowi, znajdujemy odautorowaną dedykację skierowaną do J. H. Schultza²³. W 1723 r. zainteresowała Gereta wyprzedaż księgozbioru po innym burmistrzu, Michale Willerze, właścicielu nieco mniejszej biblioteki, składającej się z około 900 tomów, zdominowanej przez dzieła z zakresu prawa i historii. I właśnie publikacje o takiej treści zasiliły z tej aukcji zbiory pastora. Były to: *Privilegia der Stände des Hertzogthums Preussen* (Braniewo 1612) oraz Samuela Pufendorfa *Sieben Bücher von denen Thaten Carl Gustavs Königs in Schweden* (Norymberga 1697)²⁴. Z kolei z książek kupionych przez niego z licytowanego księgozbioru Jana Fryderyka Triebela, przedwcześnie zmarłego pastora u św. Trójcy, w zbiorach Książnicy znajduje się Bernarda Connora *Beschreibung des Königreichs Polen und Groß-Hertzogthums Litthauen*. Autor, Irlandczyk, był lekarzem na dworze króla Jana III. Jego dzieło wydane zostało w 1700 r. w Lipsku nakładem Thomasa Fritscha, dwa lata po śmierci Connora. Geret zapłacił za nie jednego florena 9 groszy, a później weszło do biblioteki Samuela Lutera Gereta²⁵. Pastor posiadał również książkę z podpisem Jerzego Wilhelma Oedera, w latach 1745–1751 rektora Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego, a prywatnie zięcia Gereta, męża jego córki Elżbiety, zmarłej przy porodzie krótko po ślubie. Oeder również zmarł przedwcześnie – w wieku 31 lat²⁶. Zebrana przez niego biblioteka została wystawiona na publiczną aukcję w Toruniu w 1752 r.²⁷ Niewykluczone, że tą drogą trafiły do rąk seniora Gereta książki z jego kolekcji, w tym *Rerum geographicarum libri XVII* Strabona²⁸.

W poszukiwaniu interesujących go dzieł Geret śledził także pozatoruński rynek książek, w tym gdański, bardzo bogaty, wyglądający obiecująco szczególnie w wypadku licznie przeprowadzanych w mieście nad Motławą licytacji księgozbiorów. Wśród dzieł z proveniencjami duchownego toruńskiego i gdańskich właścicieli bibliotek prywatnych w Książnicy Kopernikańskiej znajduje się *Epistolarum, quae in Billii et Rittershusii editionibus desiderantur* Izydora z Peluzjum,

²² Są to woluminy o sygnaturach: 102825–103092, 101212–101253 i 106356–106399.

²³ Por. P. Pater, *Doctrinae morales ad Palaephathi incredibilia*, Frankfurt 1687, egzemplarz z sygnaturą 108967.

²⁴ Książki te mają sygnatury: 4915 i 112036.

²⁵ Tak wynika ze znaków własnościowych i innych notatek proveniencyjnych umieszczonym na egzemplarzu w Książnicy Kopernikańskiej o sygnaturze 109922.

²⁶ S. Salmonowicz, *Toruńskie Gimnazjum Akademickie w latach 1681–1817. Studium z dziejów nauki i oświaty*, Poznań 1973, s. 258.

²⁷ I. Imańska, op. cit., s. 24.

²⁸ [Genewa] 1587. Dzieło to było współprawne z komentarzem autorstwa Isaaca Casaubona, *Commentarius et Castigationes ad lib. Strabonis Geograph. XVII*, [Genewa] 1587 (sygn. 111755).

praca należąca wcześniej do dwóch gdańszczan: Idziego Straucha i Bogumiła Schelwiga. Biblioteka Straucha, pastora i rektora Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego, znaczącego swoje książki supereklibrisem, została wystawiona na publiczną sprzedaż w 1685 r., ale Schelwig, również teolog oraz profesor gimnazjalny i bibliotekarz, stał się właścicielem tego dzieła dopiero w maju 1716 r., a jego księgozbiór z kolei uległ rozproszeniu w wyniku aukcji w 1727 r.; niewykluczone, że jej uczestnikiem był Geret – osobiście lub korzystając z pomocy pośredników²⁹. Innym przykładem książki należącej wcześniej do gdańszczanina jest wydane w Londynie dzieło Nicetasa z Heraklei, biskupa greckiego żyjącego w XI w., w którym na karcie tytułowej widoczny jest podpis „G. Groddeck 1699”³⁰. Być może chodzi tu o Gabriela Groddecka, filologa i historyka, profesora języków orientalnych w Gdańskim Gimnazjum Akademickim, a także bibliotekarza Biblioteki Senatu Gdańskiego. Groddek zmarł w 1709 r., w następnym roku zgromadzona przez niego biblioteka prywatna została rozproszona na aukcji³¹.

Pastor Geret do swojej kolekcji książek włączył też kilka dzieł, których poprzednim właścicielem był Krzysztof Hartknoch, żyjący w latach 1644–1687 znany historyk i przez ostatnie dziesięć lat życia profesor Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego. Hartknoch jako uczony zebrał prawdopodobnie sporą bibliotekę, a należące do niego książki oznaczał podpisem umieszczanym u dołu kart tytułowych. Trudno stwierdzić, w jaki sposób do rąk Gereta trafiły książki z jego kolekcji, gdyż Hartknoch swój księgozbiór przekazał księżnicy gimnazjalnej³². Widocznie z jakiś powodów nie wszystkie prace tam trafiły. Z księgozbioru Hartknocha Geret miał trzy dzieła Ojców i Doktorów Kościoła: Dionizego Areopagity, Hilarego z Poitiers, Epifaniusza z Salaminy³³.

Znaki własnościowe pozostawione na książkach z kolekcji Gereta znajdujących się obecnie w zbiorach Księżnicy Kopernikańskiej wskazują także na dalsze losy tej kolekcji, sprzedanej na trzech licytacjach. Wśród ich uczestników było liczne grono miejscowych właścicieli księgozbiorów prywatnych, w tym profesorowie Gimnazjum Akademickiego i duchowni. Na przykład aukcja z 1765 r. stała się okazją do powiększenia własnych zbiorów przez poetę i profesora Jana Jakuba Netzкера oraz przez Krzysztofa Ludwika Fischera, syna pastora Krzysztofa Karola Fischera, seniora toruńskiego duchowieństwa protestanckiego, następcy Gereta na tym stanowisku³⁴.

Przechowywane dziś w zbiorach Księżnicy Kopernikańskiej woluminy własności Gereta rzucają też światło na sposób ich traktowania i podejście do książek pastora jako czytelnika. Wspomniałam, że o przynależności książki do niego świadczyły: najpierw podpis, a następnie naklejany na odwrocie górnej

²⁹ Dzieło to, wydane we Frankfurcie w 1629 r., ma sygnaturę 112576. E. Cieślak, *Strauch Idzi*, [w:] SBPN, t. 4, Gdańsk 1997, s. 281–282; Z. Nowak, *Schelwig Gottlieb*, [w:] ibidem, s. 153–154.

³⁰ Zob. Nicetas Heracleensis, *Catena Graecorum Patrum in beatum*, Londyn 1637 (sygn. 112580).

³¹ Z. L. Pszczółkowska, *Groddeck Gabriel*, [w:] SBPN, t. 2, Gdańsk 1994, s. 114–115.

³² B. Serczykowska, Biblioteki prywatne w Toruniu w XVII wieku (zestawienie materiałowe), maszynopis, s. 29.

³³ Były to: Dionysius Areopagita, *Opera... cum scholiis S. Maximi et Paraphrasi Pachymerae*, Antwerpia 1634 (sygn. 112555); Hilarius Pictaviensis, *Opera*, Paryż 1652 (sygn. 112571); Epiphanius Constantiensis, *Opera omnia*, Kolonia 1682 (sygn. 112559).

³⁴ Profesor Netzker nabył P. F. G. Desfontaines, *Dictionnaire néologique: a l'usage des beaux-esprits du siècle avec l'éloge historique de Pantalón-Phoebus*, Amsterdam i Lipsk 1750 (sygn. 110509). Do rąk Fischera trafiło m.in. dzieło Curio Coeliusa Secundusa, *Thesaurus linguae sive Forum Romanum*, Bazylea 1561 (sygn. 111874).

okładziny ekslibris. Geret zabezpieczał nabyte książki solidnymi, typowymi dla epoki oprawami z jasnego pergaminu, niekiedy z barwionymi na kolor czerwony lub ciemnoniebieski brzegami kart. Ten typ opraw ma większość książek, w tym przede wszystkim wydane w XVIII stuleciu, a więc pochodzące z bieżącej oferty księgarskiej. Pojedyncze druki z tego przedziału czasowego zaopatrzone zostały jeszcze w półpergamin lub w półskórek, albo w zwykłą oprawę papierową lub też ze sztywnego kartonu. Zdarzały się woluminy mające inne oprawy, ale z dużym prawdopodobieństwem wykonane one zostały na zlecenie któregoś z poprzednich właścicieli danej książki. Jest kilka dzieł, głównie XVI-wiecznych, oprawionych w deski pokryte jasno- bądź ciemnobrązową skórą, tłoczone na ślepo, z fragmentarycznie zachowanymi metalowymi zapinkami, sporadycznie przetrwały w bardzo dobrym stanie. Był to element oprawy, który miał zabezpieczyć książkę przed niepotrzebnym otwieraniem się. Jedną tak oprawioną książką ma jeszcze rejestr introligatorski wykonany z niewielkich kawałków skóry. Jego zadaniem było sprawniejsze odszukanie określonego fragmentu tekstu. W wypadku omawianego dzieła, trzypięciotomowego słownika języka łacińskiego, którego dwa pierwsze tomy liczyły ponad 1100 stron, trzeci prawie 700, było to rozwiązanie w pełni uzasadnione³⁵. Okładziny pozostałych książek powleczone zostały skórą w kolorze brązowym, czasami tłoczoną na ślepo, ale w przeważającej części ich stan obecny nie prezentuje się najlepiej (skóra w wielu miejscach jest starta, zadrapana, tłoczenia są zatarte, przez co dekoracja jest nieczytelna).

Przeglądając zachowane woluminy, możemy dojść do wniosku, że Geret nie należał do czytelników robiących notatki na książkach. Wprawdzie w kilku egzemplarzach znaleźć można ślady czytania w postaci podkreśleń, uzupełnień na marginesach poszczególnych kart lub na wyklejkach, czasami na stronie tytułowej, ale znajdują się one w książkach starszych i wyraźnie naniesione zostały przez poprzedniego czytelnika lub czytelników. Można natomiast zaobserwować, że Geretowi zdarzało się w ogóle nie zainteresować się nabytą książką, gdyż przetrwała do naszych czasów nie tylko z nieobciętymi brzegami kart, ale także z nieprzeciętymi kartami. Jako przykład może tu posłużyć obszerne, dwutomowe dzieło z zakresu teologii naturalnej popularnego na tym terenie niemieckiego uczonego i filozofa Christiana Wolffa, zatytułowane *Theologia naturalis methodo scientifica pertractata*. Pastor miał je w starannej edycji z lat 1736–1737, dokonanej przez działającą w Halle księgarnię Rengera³⁶.

Warto przy okazji choć pokrótce scharakteryzować od strony chronologii i typografii wydawniczej oraz zawartości treściowej książki z proveniencją Gereta, stanowiące część zbiorów księżnicy toruńskiej.

Mimo że w bibliotece Gereta znajdowały się również inkunabuły³⁷, dziś Książnica Kopernikańska nie ma żadnego druku z jego zbiorów wydanego przed

³⁵ Rejestr introligatorski znajduje się w dziele Curio Coeliusa Secundusa, kupionym na aukcji biblioteki Gereta przez K. L. Fischera. Por. przyp. 34.

³⁶ W zbiorach Książnicy jest to egzemplarz z sygnaturą 108464.

³⁷ XV-wieczne druki ze znakami własnościowymi Gereta odnotowują np. J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń 2007, poz. 233, 355; H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, Gdańsk 1954, poz. 47 i 386; B. Zdanewicz, *Katalog inkunabułów*, Kłobucko 1974, s. 77, poz. 217.

1500 r. Z XVI stulecia pochodzi 26 tytułów opublikowanych m.in. w Wittenberdze, Zurychu, Paryżu (u Christophe’a Plantina), Bazylei (u Johanna Oporinusa i Johanna Frobeny), Lyonie oraz w Gdańsku i Toruniu. Jeden z toruńskich druków wyszedł spod pras pierwszego drukarza działającego w tym mieście – Stanisława Worffschauffela. Był to wyłoczony w 1569 r. *Catechistisch Examen mit kurtzen Fragen und Antworten* autorstwa Szymona Musaeusa. Kolejne stulecie reprezentowane jest aż przez ponad 430 druki, z których prawie 300 to płody miejscowej oficyny. Składają się na nie przede wszystkim teksty zebrane przez E. Praetoriusa, opracowane w jeden tom. Są to drobne druki okolicznościowe poświęcone mieszkańcom Torunia, powstałe w wyniku różnych wydarzeń: awansów zawodowych, uroczystości rodzinnych: ślubów, narodzin potomków, śmierci. Pozostałe wyłoczone zostały w miastach niemieckich, w tym ponad 50 w Wittenberdze, kilka w Jenie i w Greifswaldzie, a poza tym w Gdańsku i podobnie jak poprzednio wspomniane druki toruńskie, mieszczą się w dwóch woluminach opracowanych przez Praetoriusa, ale tym razem są to różne dysertacje akademickie, w tym wiele autorstwa młodych gdańszczan. Prócz tego mamy książki wydane we Francji (Lyon, Paryż), Anglii (Londyn), na terenie Niderlandów (Amsterdam, Antwerpia, Lejda, Franeker) oraz w Zurychu i Genewie. Publikacji z rokiem wydania wskazującym na XVIII stulecie jest prawie 60.

W tym fragmencie biblioteki pastora Gereta znajduje się zatem bardzo dużo poloników. Dominują oczywiście drobne druki okolicznościowe, pozostałe polonika pod względem treści prezentują się już bardziej różnorodnie. Jest tu na przykład „Polnische Bibliothek”, pierwsze na ziemiach polskich naukowe czasopismo wydawane przez Gotfryda Lengnicha w Gdańsku w latach 1718–1719, na treść którego składały się głównie teksty autorstwa redaktora poświęcone historii Polski i Prus³⁸. Są też dwie prace opisujące dzieje Polski. Prócz wspomnianej już książki B. Connora druga to francuskojęzyczne opracowanie Pierre Josepha Solignaca, sekretarza Stanisława Leszczyńskiego *Histoire générale de Pologne*, którą Geret posiadał w edycji amsterdamskiej z 1751 r.³⁹ Warto tu wspomnieć jeszcze kilka prac z zakresu prawa, jak opublikowane w Braniewie *Privilegia der Stände des Herzogthums Preussen*, kupione na aukcji biblioteki Willera, oraz Jana Henryka Hauensteina *Repertorium juris Pruthenici, nimirum, municipalis Culmensis emendati*⁴⁰. Natomiast wśród książek o tematyce religijnej, prócz wymienionego już katechizmu Sz. Musaeusa, miał Geret opracowane w jeden wolumin: *Polnische Liedergeschichte* Efraima Oloffy, pracę o polskich pieśniach religijnych, wydaną już po śmierci autora staraniem Sylwestra Ringeltaube, wraz z jego *Gründliche Nachricht von Polnischen Bibeln*, poświęconą z kolei polskim przekładom Biblii. Oba opracowania ukazały się drukiem w 1744 r. nakładem znanego gdańskiego księgarza i wydawcy Jerzego Marka Knocha⁴¹. Znajdujemy tu także zbiór tekstów

³⁸ Egzemplarz „Polnische Bibliothek” z ekslibrisem Gereta ma sygn. 109660.

³⁹ Jest to książka o sygnaturze 615.

⁴⁰ Gdańsk 1730, sygn. 532.

⁴¹ Klocek ze zbiorów Gereta ma sygn. 110097–110098.

z toruńskiego Colloquium Charitativum z 1645 r.⁴² i wymienioną wyżej książkę Daniela Ernesta Jabłońskiego *Historia Consensus Sandomiriensis*.

Poza wspomnianymi polonikami pozostałe książki z proveniencją Gereta to przede wszystkim dzieła z zakresu teologii, historii, prace pisarzy starożytnych, kilka tytułów opracowań medycznych, a także słowniki, książki o sztuce wojennej i jedno czasopismo, którym był ogólnonaukowy periodyk wydawany w Hamburgu od 1703 r., najpierw pod tytułem „Nova Literaria Germaniae collecta Hamburgi”, od 1707 r. nieco zmodyfikowanym na „Nova Literaria Germaniae aliorumque Europae regnorum collecta Hamburgi”. Do zbiorów trafiły roczniki za lata 1706 i 1707⁴³.

Książek z zakresu teologii mamy najwięcej, co ze względu na wykształcenie i stanowisko Gereta nie może dziwić. Jest wśród nich jeden egzemplarz Biblii w tłumaczeniu Marcina Lutra, w edycji strasburskiej z 1630 r.⁴⁴ Poza przekładem Biblii twórczość Lutra reprezentowana jest jeszcze przez cztery drobne teksty wydane przez jednego z jego głównych drukarzy, Hansa Luffta w Wittenberdze⁴⁵. Z innych znanych przedstawicieli religii protestanckiej należy wspomnieć wydane w Zurychu *Opera* w czterech tomach szwajcarskiego kaznodziei i teologa Ulricha Zwingli⁴⁶. Ciekawie prezentuje się też kolekcja dzieł pisarzy wczesnochrześcijańskich, w tym Ojców i Doktorów Kościołów: wschodniego i zachodniego, jak: Jana Chryzostoma, Jana Damasceńskiego oraz Orygenesisa i jednego z jego uczniów – Grzegorza Cudotwórcy, Izydora z Peluzjum, Hilarego z Poitiers i Epifaniusza z Salaminy, Cyryla Aleksandryjskiego i Sydoniusza Apolinary. Pisma tych autorów posiadał Geret najczęściej w wydaniach XVII-wiecznych, obejmujących dzieła wszystkie⁴⁷. W tej grupie książek jest jeszcze kilka dzieł poświęconych historii Kościoła w ogóle⁴⁸ lub na danym terenie⁴⁹, bądź prac omawiających wybrane wydarzenia lub nurty w Kościele protestanckim⁵⁰.

Z dzieł o treści historycznej zwracają uwagę przede wszystkim wydawnictwa wielotomowe, jak publikowane od 1635 do 1738 r. *Theatrum Europaeum*. Praca ta, składająca się z 21 tomów, zawierała omówienie topografii, dziejów i stanu ówczesnego Europy, wzbogacone o liczne ilustracje miedziorytowe, które powstały w znanym warsztacie Merianów, rytowników z Frankfurtu nad Menem.

⁴² *Scripta partis Reformatae in Colloquio Thoruniensi, Anno M.DC.XLV*, Berlin 1646 (sygn. 103962).

⁴³ Chodzi o egzemplarz o sygnaturze 102374.

⁴⁴ *Biblia. das ist die ganze H. Schrift Alten und Newen Testaments*, Strasburg 1630 (sygn. 5589).

⁴⁵ Są to: *Von der Winckelmesse und Pfaffen Weihe*, Wittenberga 1534; *Ein Brief D. Mart. Luth. von seinem Buch der Winckelmessen an einen guten Freund*, Wittenberga 1534; *Von weltlicher Uberkeytt wie weydt man yhr Gehorsam schuldig sey*, Wittenberga 1523; *Ein Sermon vom Creutz und Leiden, und wie man sich darein schicken sol*, Wittenberga 1531 (sygn. 103884–103887).

⁴⁶ U. Zwingli, *Opera...*, partim quidem ab ipso latine conscripta, partim... sermone in latinum translata, Zurych 1545 (sygn. 112413).

⁴⁷ Kilka z tych dzieł zostało już w tekście przywołane. Pozostałe to: Johannes Damascenus, *Opera omnia quae exstant, et eius nomine circumferuntur*, Paryż 1712 (sygn. 112573); Origenes, *Origenis contra Celsum libri octo*, Cambridge 1658 (sygn. 108076); Gregorius Thaumaturgus, *Opera omnia*, Paryż 1622 (sygn. 112568); Cyrillus Alexandrinus, *Opera quae supersunt omnia, et S. Cyrilli Alexandriae Archiepiscopi contra impium Julianum libri decem*, Lipsk 1696 (sygn. 111759); Sidonius Apollinaris, *Opera*, Paryż 1599 (sygn. 100010).

⁴⁸ Np. pięciotomowe opracowanie J. G. Pertscha, *Versuch einer Kirchen-Historie so fern solche als Einleitung zur geistlichen Rechts-gelahrheit kann angesehen werden*, Lipsk 1736–1740 (sygn. 966).

⁴⁹ Można tu wymienić J. J. Hottingera *Helvetische Kirchen-Geschichten*, Zurych 1738 (sygn. 107988).

⁵⁰ Np. J. F. Corvinus, *Anabaptisticum et enthusiasticum Pantheon und geistliches Rüst-Hauß, wieder die Alten Quacker, und Neuen Frey-Geister, welche die Kirche Gottes zeithero verunruhiget...zur Nachricht*, 1702 (sygn. 112483); J. Hales, *Historie concilii Dordraceni*, Hamburg 1724 (sygn. 110719).

Z biblioteki Gereta do ówczesnej księżnicy gimnazjalnej zakupionych zostało 11 pierwszych tomów⁵¹. Innym opracowaniem historycznym, które zainteresowało toruńskiego pastora, była *Allgemeine Welthistorie*, angielskie dzieło znane mu w przekładzie niemieckim, wydawanym w Halle przez Johanna Justinusa Gebauera przy współpracy m.in. Siegmunda Jakoba Baumgartena, autora również uzupełnień do tej pracy⁵².

Jak można się przekonać, analizując przechowywane w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej książki z biblioteki Gereta, również w wypadku dziedziny niebędącej w kręgu zawodowych zainteresowań pastora da się zauważyć wiele ciekawych dzieł lub interesujących edycji. Warto przykładowo wymienić kilka tytułów. Wśród opracowań medycznych zwracają uwagę dzieła zebrane Giorgio Bagliviego, włoskiego lekarza i uczonego, sprawującego opiekę medyczną nad papieżami Innocentym XII i Klemensem XI, dla którego ważniejsza od teorii była medycyna kliniczna⁵³. Ciekawą pozycją jest obszerny opis podróży po krajach europejskich pióra Johanna Georga Keysslera, pisarza i archeologa, wzbogacony kilkoma ilustracjami miedziorytowymi⁵⁴. Spośród autorów starożytnych, z niewymienionych dotąd, mamy m.in. dzieła zebrane Seneki i Arystotelesa⁵⁵.

Omówiony fragment biblioteki Krzysztofa Henryka A. Gereta jest cennym świadectwem kolekcjonerstwa książek w staropolskim Toruniu. Wprawdzie na jego podstawie tylko w niewielkim stopniu możemy wnioskować o zainteresowaniach czytelniczych i kolekcjonerskich pastora, za to mówi nam on sporo o sposobach kompletowania księgozbiorów w minionych wiekach, o losach dawnych kolekcji, o zwyczajach czytelniczych, stosunku do książek nie tylko Gereta, lecz także innych ówczesnych odbiorców słowa drukowanego. Już ten przykład dowodzi, że zbiory Książnicy Kopernikańskiej, szczególnie ich historyczny zasób, są niezwykle bogatym źródłem do badań różnych aspektów dziejów książki w dawnym Toruniu i świadectwem wysokiej kultury jego mieszkańców.

⁵¹ Obecna sygnatura: 111917.

⁵² Z 18 tomów *Allgemeine Welthistorie* w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej (sygn. 101097) na 11 pierwszych, wydawanych od 1744 do 1751 r., jest nalepiony ekslibris Gereta. Natomiast z 6 tomów *Samlung von Erleuterungsschriften und Zusätzen zur allgemeinen Welthistorie*, Halle 1747–1765 (sygn. 101098), na pierwszych trzech tomach, drukowanych do 1750 r., mamy ekslibris Gereta.

⁵³ G. Baglivi, *Opera omnia medico-practica et anatomica*, Lyon 1714 (sygn. 108405).

⁵⁴ J. G. Keyssler, *Fortsetzung neuester Reisen durch Teutschland, Böhmen, Ungarn, die Schweitz, Italien und Lothringen, worinn der Zustand und das merkwürdigste dieser Länder beschrieben wird*, Hanower 1741 (sygn. 100817).

⁵⁵ Seneca Lucius Annaeus, *Opera omnia quae extant ad veterum exemplarium fidem...*, Genevae 1628 (sygn. 111741); Aristoteles, *Operum Aristotelis stagiritae philosophorum omnium longe principis*, Lugduni 1590 (sygn. 111841).

Sie in Bibliothec des Gymnasii sind aus der Geretschen Auction
monse Junio 1765 folgende Bücher erstanden worden.

Num. 109.	Photii bibliotheca Gr. et Lat. 612. fol.	12	— 5
417	In Fresco Glossarium med. et infimae Graecitatis. Lugd. 688. f.	12	—
554	Marmora Oxoniensia. Oxon. 676. fol.	20	— 5
737.	Schiltneri Glossar. ad scriptores linguae Francicae et Germanicae vet. f.	2	— 3
1888.	Hankii de Byzantinorum rerum scriptoribus Graecis. Lips. 677. q.	1	—
1928	Strabonis Geogr. gr. et Lat. c. com. f. Casauboni. 587. fol.	5	—
2167.	Xiphilini epitome hist. Rom. gr. et Lat. 569. H. Steph. 8.	3	— 5
2183	Agathiae de imperio et rebus gestis Justiniani imp. L. B. 594. 1.	1	— 15
2189	Constantini Manassis aenales gr. et Lat. L. B. 616. 4.	2	—
2185	Nicetae Acominati hist. imperii Graeci. 593. 4.	1	— 15
2205	Thucydides gr. et Lat. Ff. 594. f.	3	— 15
2209	Livius in lingua Hispan. translatus.	—	15
2213	Phil. Lalae de scriptoribus Byzantinis. Theophylacti Simo- cathae Historiar. libri VIII. Paris 698.	5	—
2216. 17.	Zonarae Aenales gr. et Lat. Paris 686. 2 voll.	10	—
2219	Hist. Byzant. scriptores tres. Colon. Allobr. 615	5	—
2261 — 69	Spanishillert Aenales Ferdinandi. 9 voll. in fol.	61	—
2331 — 41	Theatrum Europaeum in 12. Theiln.	13	—
2576.	Perzi scriptores rerum Austriacar. Lips. 721.	1	— 15
2581.	Lohmeyer America des Ruysholts Spania. fol. 698	5	—
2595	Dann. v. Felsenbock. Leben Carl Gustavs Kön. Dänw. . .	10	— 10
2792	Rerum Hungaricar. scriptores. Ff. 600.	1	— 5
3209	Mylki bibliotheca anonymor. et pseudonymor. Hamb. 710.	—	15.
3288	Treheri theatrum viror. eruditione claror. Nor. 688.	9	—
3290	Adami vitae eruditor. Ff. 705	3	—
3294	Lamberti prodomus Hispaniae Literar. Hamb. 710.	3	— 10
3779	Griffiths Historie v. dem Kaiserl. Württemberg etc. fol. 713.	3	—

Summa R. 198 "g. 13. —

Torun. d. 29 Jun. 1765.

J. A. Kries,
Gymm. Leht. et bibliothecar.

Obstantha fuffindert und derg. und mannsig Gullen n. dreyfachen grossen
sind an mich durch bannanten dem Dr. J. A. Kries, Leht. und Bibliothecar
Geller richtig ausgefallt worden. Gessenen Torun d. 17 Octobr. 1765
J. A. Kries, Leht. et Bibliothecar

Rachunek za książki nabyte dla biblioteki Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego na drugiej aukcji księgozbioru K. H. A. Gereta w czerwcu 1765 r. (ze zbiorów AP w Toruniu, Akta luźne, sygn. 8132)

Summary

The Copernicus Library and book collecting in the ancient City of Toruń illustrated by examples from books belonging to the book collection of the Reverend Krzysztof Henryk Andrzej Geret

The historical collection of the Copernicus Provincial Library constitutes a perfect source of research on various aspects of the history of the book, including book collecting, in the Toruń of yesteryear. One example may be the private library of Krzysztof Henryk Geret (1686–1757), who arrived in Toruń in 1713 and in 1723 became a senior clergyman of the Protestant Church there. Geret was a theologian-erudite and the owner of a library which was considered to be the biggest private book collection in Toruń in the Old Polish period. The collection was dispersed as a result of three auctions conducted in the years 1764, 1765 and 1768. The books from the collection, recognizable thanks to bookplates or the owner's signature, can be found in many Polish and foreign libraries. Yet, most of the books – 514 titles included in 163 volumes – belong to the collections of the Copernicus Library. It is a minor fragment of his collection, which cannot constitute a basis for the description of the content of Geret's library. Nevertheless, it provides an insight into such elements of his book collecting activity as how he went about collecting his books, his attitude to his books, his reading habits and the fate of his collection after his death.

Zusammenfassung

Die Kopernikus-Bücherei und das Sammelwesen in Thorn von einst am Beispiel von Büchern aus der Bibliothek des Pastors Christoph Heinrich Andreas Geret

Die historischen Bestände der Öffentlichen Woiwodschaftsbibliothek Kopernikus-Bücherei stellen auf Grund ihrer Entstehung eine hervorragende Quelle zur Erforschung von unterschiedlichen Aspekten der Buchgeschichte, darunter auch des Sammelwesens im alten Thorn, dar. Dies sieht man am Beispiel der privaten Buchsammlung von Christoph Heinrich Andreas Geret (1686–1757), der 1713 nach Thorn kam und dort 1723 zum Senior am Geistlichen Ministerium berufen wurde. Geret, Theologe und Gelehrter, besaß eine große Bibliothek, die für die größte private Büchersammlung in Thorn gehalten wurde. Diese Sammlung wurde infolge von drei Versteigerungen in den Jahren 1764, 1765 und 1768 zerstreut. Auf die Bücher aus der Sammlung kann man heute noch in vielen polnischen und ausländischen Bibliotheken stoßen. Erkennbar sind sie dank dem Exlibris oder der Unterschrift des ehemaligen Inhabers. Die meisten von den Büchern – insgesamt 514 Titel in 163 Bänden – befinden sich in den Beständen der

Kopernikus-Bücherei. Da es sich lediglich um einen Bruchteil der ursprünglichen Sammlung handelt, können sie nicht als Grundlage für die Inhaltsanalyse Gerets Bibliothek dienen. An Hand der verfügbaren Fragmente seiner Büchersammlung können jedoch Aussagen zu solchen Elementen seiner Sammelkultur gemacht werden, wie Sammelweise, Verhältnis zum Buch, Leseverhalten des Pastors sowie das Schicksal seiner Sammlung nach dessen Tode.